

ТЫПАЛОГІЯ МІСАК З ПАСЕЛІШЧА ЗАРУБІНЕЦКАЙ КУЛЬТУРЫ ХОТАМЕЛЬ 2

Пры даследаванні матэрыялаў паселішчаў вялікае значэнне надаецца вывучэнню керамікі. Яна з'яўляецца адной з каштоўнейшых крыніц для вырашэння гістарычных задач, такіх як культурная і храналагічная прыналежнасць, генетычная сувязь паміж культурамі. У цяперашні час археалагамі шырока прымяняецца матэматычная статыстыка, якая дазваляе зрабіць працэс аналізу дастаткова універсальным. Для характэрнага комплексу з паселішча Хотамель 2 выкарыстана распрацаваная В. Ф. Генінгам і ўдасканаленая С. П. Пачковай праграма для статыстычнай апрацоўкі керамікі [Генінг, 1973, с. 114–125; Пачкова, 1989, с. 34–45; Пачкова, 1991, с. 62–74]. Дадзены артыкул з'яўляецца працягам вывучэння сасудаў з паселішча зарубінецкай культуры Хотамель 2, якое размешчана ў Столінскім раёне Брэсцкай вобласці [Бяліцкая, 2001, с. 44–53].

У статыстычную апрацоўку былі ўключаны 120 фрагментаў верхніх частак місак, якія маюць параметры Р1, Р2, Р3, Р6, Р7. На першым этапе былі вылучаны класы, ў якія аб'яднаны сасуды з аднатыпным наборам састаўных частак. Да класу А аднесены посуд, які мае шыйку і плечыкі. Да класу Б аднесена начынне без шыйкі, але з плечыкамі. У клас В уваходзяць міскі з высокім борцікам – шыйкай. Наступны этап працы – разгляд калекцыі па абсалютных велічынях складовых частак місак.

Самы шматлікі клас А – 107 экз., або 89,1 % ад агульнай колькасці. Па параметру Р1 (дыяметр венцаў) з малым дыяметрам (6–10 см) – 2 міскі (1,8 %), з сярэднім (11–15 см) – 20 місак (18,7 %), з вялікім (16–20 см) – 40 місак (37,4 %), з вельмі вялікім дыяметрам венца (21–30 см) – 39 місак (36,5 %), з агромністым (31–40 см) – 6 місак (5,6 %). Па параметру Р2 (дыяметр па аснаванні шыйкі) асноўную частку місак (62 экз. або 58 %) складаюць пасудзіны з сярэднім дыяметрам шыйкі (ад 16 да 25 см). Другую, значную па колькасці групу (28 экз. 26,3 %), утвараюць міскі з малым дыяметрам шыйкі. У калекцыі ёсць 11 экз. місак (10,2 %) з дыяметрам ад 26 да 30 см. Агромністы дыяметр – большы за 30 см маюць чатыры міскі (3,7 %). Вельмі малы дыяметр шыйкі сустракаецца ў дзвух выпадках (1,8 %). Па параметру Р3 (дыяметр найбольшага пашырэння тулава) калекцыя класа А падзяляецца на тры групы. У першую трапляе посуд з малым дыяметрам па тулаву (16–25 см). Іх 70 экз., або 65,5 %, значна меншая па колькасці другая група з дыяметрам па тулаву ад 26 – 35 см – 21 экз., або 19,6 %. Вельмі малы дыяметр – каля 15 см. маюць 15 місак (14 %). У адным выпадку дыяметр міскі па найбольшаму пашырэнню перавышаў 36 см (0,9 %). Па параметру Р6 (высата шыйкі) выдзелена дзве групы місак. У першую трапіў посуд з вельмі кароткай шыйкай, вышыня якой вагаецца ад 0,6 да 1 см – 41 экз. (38,3 %). У дадзенай групе пераважае посуд з высатай шыйкі 1 см. Другую групу складаюць міскі з кароткай шыйкай, высата якой ад 1,1 да 2,2 см. У ёй 66 (61,7 %) пасудзін, пры чым пераважаюць міскі з высатаю шыйкі 1,2–1,5 см.

Па параметру Р7 (вышыня плечыка) посуд падзяліўся на дзве нераўнамерныя групы. У першую групу, якая ўключае 104 экз. (97,2 %), увайшоў посуд з вельмі малой вышыняй плечыка 0,7–4,4 см, пры гэтым большасць з іх мае вышыню плечыка – ад 1,1 да 2,2 см. Рэшта місак складае групу з малой высатай плечыка – ад 5 да 5,4 см.

Такім чынам, міскі з паселішча Хотамель 2 па абсалютных памерах, у пераважнай большасці, ўяўлялі сабою пасудзіны з вялікім дыяметрам венца, кароткай шыйкай, з вельмі малой высатай плечыка, слабавыпуклым тулавам (табліца 1).

Форму місак класа А вызначае некалькі паказчыкаў. Па вышыня-гарлавіннаму паказчыку (ФА) – вышыня шыйкі ў адносінах да яе дыяметра – даследуемы посуд можна падзяліць на тры групы. У першую (ФА1) уваходзяць 44 экз. (41,2 %), гэта нізкагорлыя міскі, велічыня паказчыка ФА якіх ад 0 да 0,05. Крыху большая па колькасці другая група (ФА2) – 57

экз. (53,2 %). Сюды адносяцца міскі з сярэдняй вышыняй горла, паказчык ФА якіх ад 0,06 да 0,1. Да трэцяй групы належыць невялікая колькасць місак – 6 экз. (5,6 %) з паказчыкам ФА ад 0,11 да 0,2.

Паказчык профілю шыйкі (ФБ) вызначае ступень адхілення шыйкі ад яе асновы. Выдзелена 5 груп. Група (ФБ2) – міскі з цыліндрычнай, крыху ўнутр нахіленай шыйкай. У калекцыі 3 экз. (2,8 %). Група (ФБ3) – міскі з цыліндрычнай, злёгка вонкі адхіленай шыйкай. Такіх пасудзін 10 (9,3 %). Наступную групу (ФБ4) з паказчыкам 0,11–0,2 склалі міскі з вельмі слаба прафіляванымі шыйкамі. Іх 25 экз. (23,4 %). Самая шматлікая па колькасці група місак са слаба прафіляванымі шыйкамі – ФБ5 – 48 экз. (44,8 %) з паказчыкам ад 0,21 да 0,4. Група ФБ6 налічвае 16 экз. (15 %). Гэта міскі з сярэднепрафіляванымі шыйкамі з паказчыкам ад 0,41–0,6. У калекцыі ёсць 5 экз. місак (4,7 %) з паказчыкам ад 0,61–0,8, яны маюць моцна прафіляваныя шыйкі.

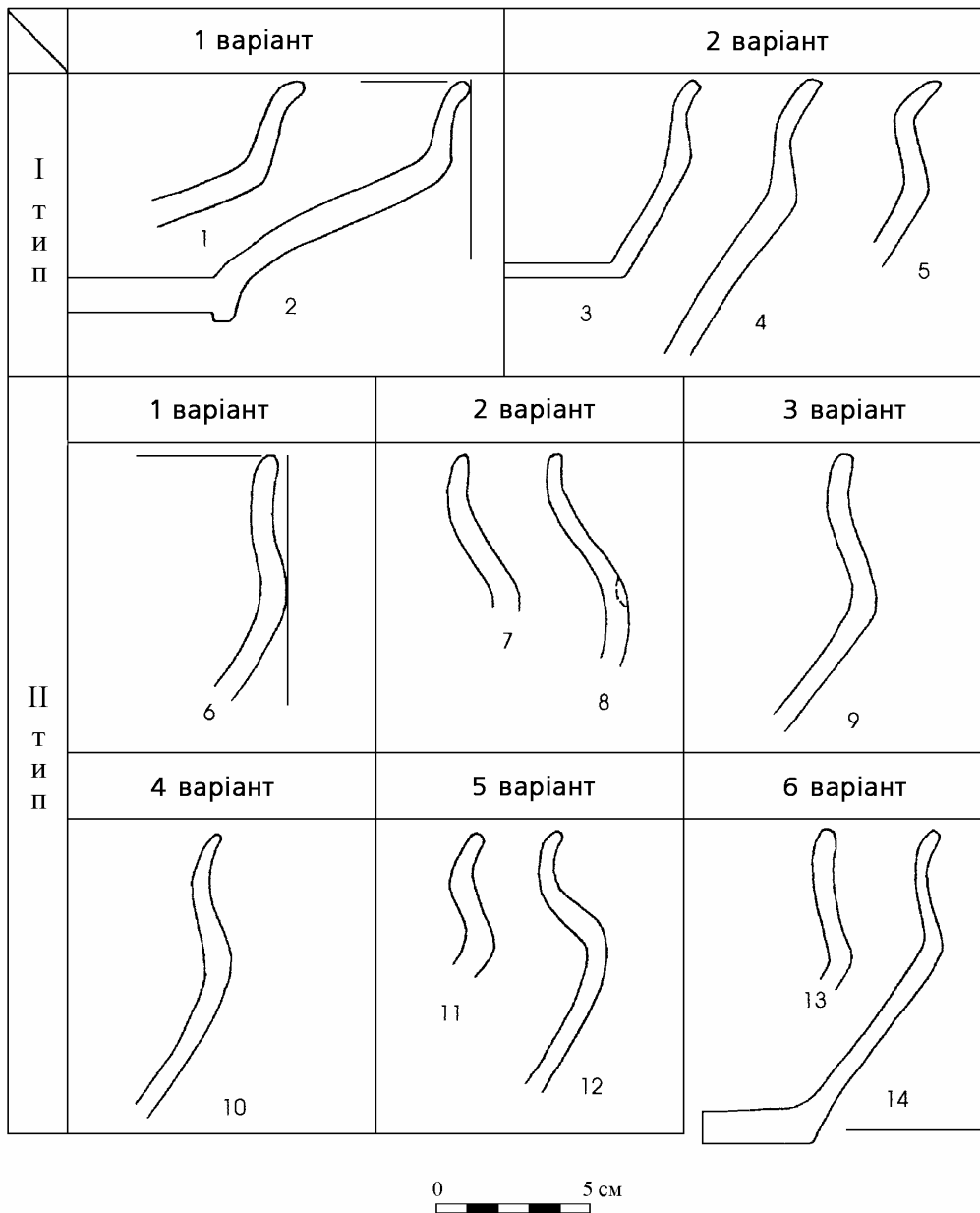

Рис. 1. Типы профилей мисок класса А
Fig. 1. Types of profiles of bowls of class A

Па вышыннаму паказчыку плечыкоў (ФВ) міскі класа А падзяляюцца на 4 групы. У першую (ФВ1) уваходзяць 22 экз. (20,6 %), ў якіх адхіленне вышыні плечыка да найбольшага дыяметра па тулаву вагаецца ў межах 0,01–0,05. Гэта міскі з нізкімі па вышыні плечыкамі. Найбольшая па колькасці група (ФВ2) – 49 экз. (45,8 %) з паказчыкам ФВ ад 0,06 да 0,1, што адпавядае сярэднім па вышыні плечыкам. Трэцюю групу складаюць 30 місак (28 %) з вышынным паказчыкам плечыкаў ад 0,11 да 0,2. Гэта міскі з высокімі плечыкамі. Невялікая колькасць місак (6 экз. – 5,6 %) складаюць чацвёртую групу (ФВ4) з вышыннымі паказчыкамі плечыкаў ад 0,21 да 0,3.

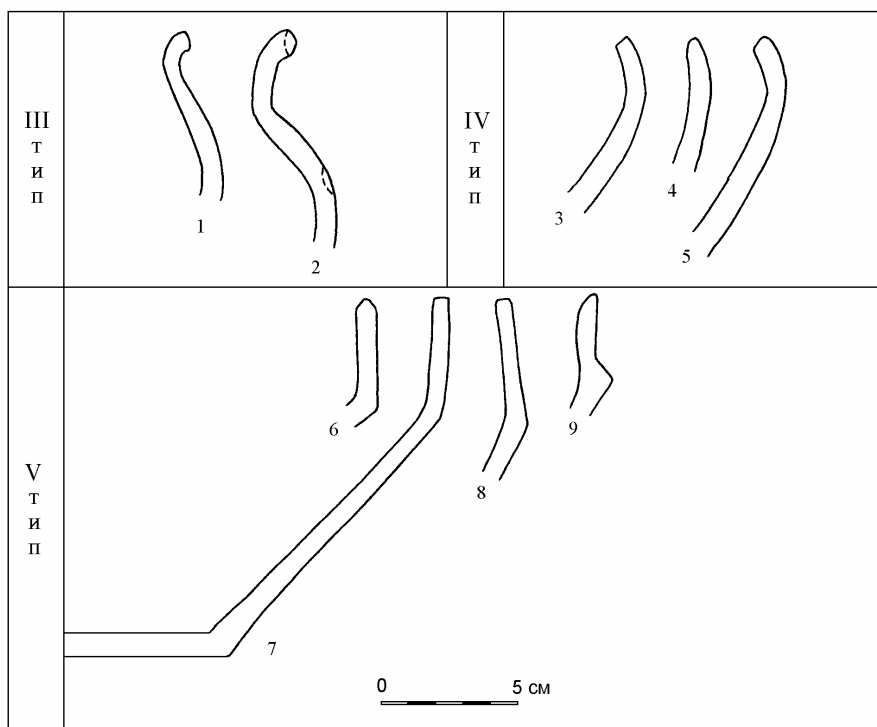

Рис. 2. Типы профілів мисок класу А (1–2); класу Б (3–5); класу В (6–9)

Fig. 2. Types of profiles of bowls of class A (1–2); class B (3–5); class V (6–9)

Па паказчыку выпукласці плечыка (ФГ) міскі з паселішча Хотамель 2 падзяляюцца на 6 груп. У групу ФГ2 уваходзяць міскі з вертыкальна пастаўленымі, злёгка адхіленымі вонкі плечыкамі, паказчык ФГ якіх складае 0,1–0,0. Такіх місак 5 экз. (4,7 %). Наступная група ФГ3 налічвае 9 экз. (8,4 %). Гэта міскі з вертыкальна пастаўленымі, злёгка загнутымі ва ўнутр плечыкамі, з паказчыкам ФГ 0,01–0,1. Група ФГ4 таксама налічвае 9 экз. з паказчыкам ФГ у межах 0,11–0,2. Гэта міскі з вельмі слабапрафіляванымі плечыкамі. У калекцыі ёсць міскі паказчык ФГ якіх 0,21–0,3. Яны складаюць групу ФГ5 і характэрызуюцца слабапрафіляванымі плечыкамі. Такіх місак налічваецца 22 экз., або 20,5 %. У групу ФГ6 уваходзяць 29 экз. (27,1 %) місак. Гэта міскі з сярэднепрафіляванымі плечыкамі, паказчык ФГ якіх вагаецца ў межах 0,31–0,4. Апошняя група ФГ7 налічвае 30 экз. (28,2 %). Гэта моцна прафіляваная выраба, паказчык ФГ якіх 0,41–0,6.

Такім чынам, вынікі вымярэння паказчыкаў формаў вырабаў з паселішча Хотамель 2 паказваюць, што асноўная колькасць місак з нізкай і сярэдняй вышыняй шыйкі, з сярэднімі і высока размешчанымі слаба і сярэднепрафіляванымі плечыкамі, з слабапрафіляванай шыйкай. У даследуемай калекцыі выдзяляюцца групы місак падобных па сваіх прапарцыях, кожная з місак у групе мае блізкія паказчыкі ФА, ФБ, ФВ, ФГ.

Група 1 – міскі з цыліндрычнай, або вельмі слабапрафіляванай нізкай шыйкай, з сярэднімі па вышыне слаба прафіляванымі плечыкамі – 12 экз. (11,2 %);

Група 2 – міскі з сярэдняй па вышыне цыліндрычнай шыйкай, і моцнапрафіляванымі высокімі плечыкамі – 6 экз. (5,7 %);

Група 3 – міскі з вельмі слабапрафіляванай сярэдняй па вышыне шыйкай з сярэднепрафіляванымі сярэднімі па вышыне плечыкамі – 15 экз. (14 %);

Група 4 – адрозніваецца ад папярэдняй больш нізкай шыйкай і большай прафіляванасцю плечыкаў – 16 экз. (15 %);

Група 5 – міскі з слабапрафіляванай нізкай шыйкай моцнапрафіляванымі сярэднімі па вышыні плечыкамі – 11 экз. (10,2 %);

Група 6 – міскі з слабапрафіляванай сярэдняй па вышыні шыйкай, з слабапрафіляванымі высокімі плечыкамі – 6 экз. (5,7 %);

Група 7 – міскі з сярэдняй па вышыні слабапрафіляванай шыйкай, слабапрафіляванымі і моцнапрафіляванымі высокімі і вельмі высокімі плечыкамі – 9 экз. (8,4 %);

Група 8 – міскі з нізкай, сярэдне, або моцнапрафіляванай шыйкай, нізкімі, або сярэднімі па вышыні вертыкальна пастаўленымі плечыкамі – 7 экз. (6,5 %);

Група 9 – адрозніваюцца большай прафіляванасцю плечыкаў – 13 экз. (12,1 %).

Астатнія 12 місак (11,2 %) класа А у вышэй пералічаныя групы не ўвайшлі і з’яўляюцца адзінкавымі экзэмплярамі. У матэматычнай статыстыцы лічацца выпадковымі.

Такім чынам, 95 (88,8 %) місак уваходзяць у 9 груп, якія характарызуюцца рознымі прапарцыянальнымі суадносінамі сваіх частак. Найбольшыя па колькасці групы 1; 3; 4; 5; 9. Яны адлюстроўваюць асноўную тэндэнцыю развіцця прапорцый формы місак на Хотамельскім паселішчы зарубінецкай культуры.

Для поўнай характарыстыкі формы зарубінецкіх місак разгледзім лінію выгіну профілю шыйкі і плечыка, форму венцаў, якія ствараюць канфігурацыю формы посуду, адлюстроўваючы пры гэтым культурную прыналежнасць керамікі.

Па характару выгіну профіля шыйкі ўсю калекцыю можна падзяліць на дзве групы.

I група з плаўным выгінам шыйкі налічвае 96 місак (89,8 %). Яна прадстаўлена міскамі з добра вылучанаю плаўнаю шыйкай (78 экз.) і посудам з цыліндрычнай формай шыйкі (18 экз.).

II група – вырабы з адцягнутым верхнім краем шыйкі 10 экз. (9,3 %) (мал. 2, 1,2). У калекцыі ёсць адна міска з рэзкім перагінам шыйкі.

Па характару выгіну профіля плечыкаў таксама вылучаецца дзве групы.

I група з плаўна скругленымі плечыкамі налічвае 71 міску (66,4 %).

II група меншая па колькасці – 36 экз. (33,6 %). Тут вылучаецца посуд з выразна азначаным рабрыстым перагінам плечыка – 14 экз. і менш выразным – 22 экз. У гэтай групе ёсць дзве міскі ў якіх месца перахода плечыкаў у шыйку аформлена ў невыразна выступаючае рабро (мал. 3, 15).

Па афармленню венцаў посуд падзяляецца на дзве групы.

I група міскі з закругленым венцам 84 экз. (78,6 %).

II група міскі, венцы каторых, маюць скошаны вонкі край – 12 экз. (11,2 %);

Вылучаецца група місак – 11 экз. (10,2 %), якая мае спецыфічныя асаблівасці ў афармленні венцаў – з гарызантальна зрэзаным краем – 3 экз.; са скошаным унутр краем – 1 экз.; венца край каторага аформлены ў выглядзе дзвух граняў са знешняга і ўнутранага боку – 1 экз.; венца з гарызантальна зрэзаным краем і падгранёнае з унутранага боку – 1 экз.; венцы, край каторых зрэзаны вертыкальна са знешняга боку – 2 экз.; венцы з моцна звужаным закругленым краем 3 экз.

Пры правядзенні карэляцыі ўсіх вылучаных адзнак, якімі характэрызуецца кожны асобны посуд, устаноўлена, што найбольш дыферэнцыровачнымі ёсць адзнакі, якія характэрызуюць выгін шыйкі і плечыкаў. Прымаючы іх за аснову, вылучаны тры тыпы керамікі класу А (мал. 1; 2, 1–2).

Тыпалогія праведзена па найбліжайшых кафіцыентах падобнасці дыферэнцыровачных адзнак. Каб зрабіць відавочнымі адрозненні паміж *I* і *II* тыпамі за аснову была прынята методка, прапанаваная Чопэкам [Czopek, 1992, s. 35–36]: *I тып* складаюць міскі S-падобнага профілю з выразна вызначаным параметрам $P1 > P3$; *II тып* – міскі S-падобнага профілю з параметрам $P3 \geq P1$. *III тып* аб’ядноўвае глыбокія міскі (у далейшых пошуках удасканалвання тыпалогіі, верагодна, іх патрэбна вылучыць у асобную катэгорыю посуду). Тып, у сваю чаргу,

складаецца з некалькіх варыянтаў. Адзнакі, якія ўтвараюць варыянт, адлюстроўваюць прапорцыю верхняй часткі міскі. Вылучана 8 варыянтаў, якія адпавядаюць групам, апісаным вышэй і належаць розным тыпам (мал. 1–4). Міскі тыпу I – складаюць 20 экзэмпляраў, або 18,7 % (мал. 1, 1–5). Тып падзяляецца на два варыянты. I тып, 1 варыянт адпавядае 8 групе (мал. 1, 1–2; 3, 1, 3–7). I тып, 2 варыянт ахоплівае міскі 9 групы (мал. 1, 3–5; 3, 7–11).

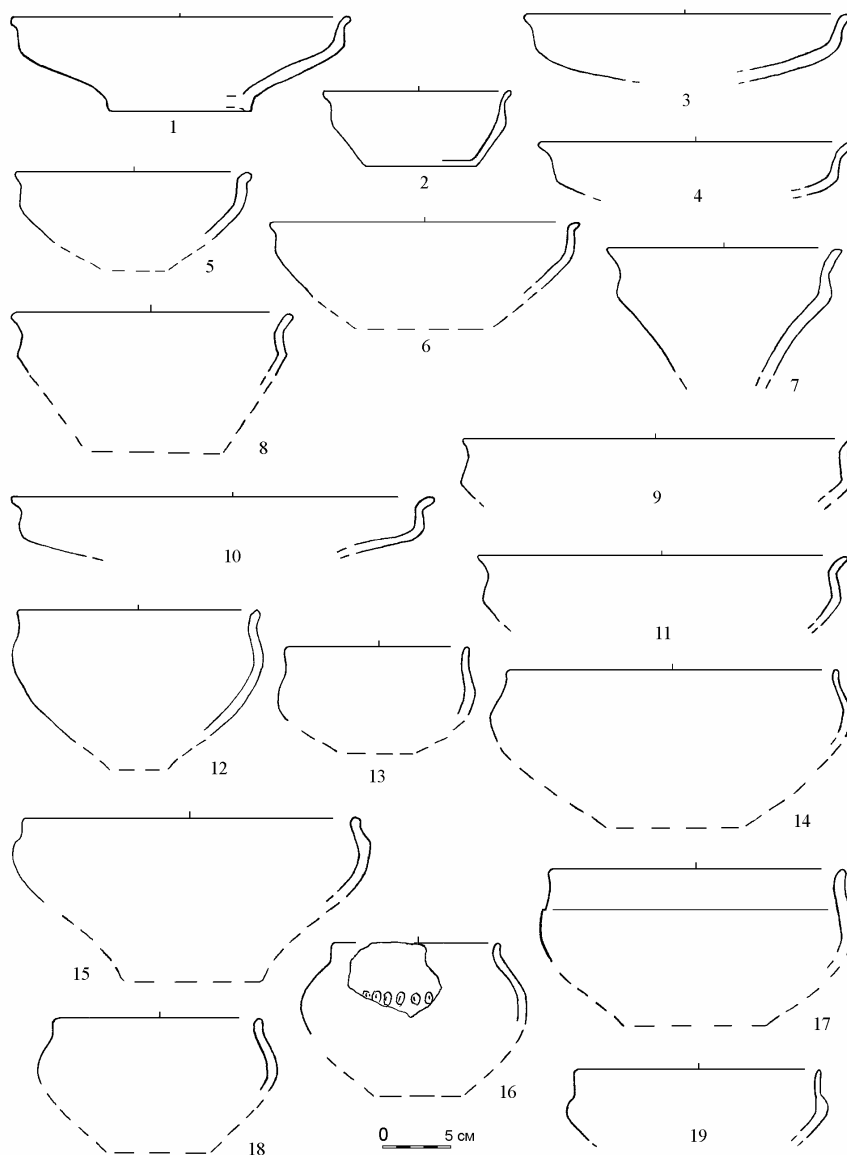

Рис. 3. Тыпы керамікі: міскі тыпу I, варыянт 1 (1, 3–6); тыпу I, варыянт 2 (2, 7–11); тыпу II варыянт 1 (12–16); тыпу II, варыянт 2 (17–19)

Fig. 3. Types of ceramic ware: bowls of type I, variant 1 (1, 3–6); type I, variant 2 (2, 7–11); type II variant 1 (12–16); type II, variant 2 (17–19)

Гэта міскі з сярэднепрафіляванай шыйкай (45 %), сустракаюцца таксама з моцнапрафіляванай (25 %), слабапрафіляванай (25 %), вельмі слабапрафіляванай (5 %); высата шыйкі ў большасці сярэдняя (55 %), крыху менш сасудаў з нізкай шыйкай (30 %), з высокай – 15 %; значная частка місак мае вертыкальна пастаўленыя крыху загнутыя ўнутр плечыкі (35 %), з вельмі слабапрафіляванымі плечыкамі – 25 % місак, з вертыкальна пастаўленымі крыху адхіленымі вонкі плечыкамі – 20 %, з слабапрафіляванымі – 10 %, з адхіленымі вонкі і

сярэднепрафіляванымі плечыкамі па 5 %; у місак дадзенага тыпа вышыня плечыкаў сярэдняя ў 45 %, нізкая ў 40 %, высокая ў 15 %.

Амаль усе міскі маюць плаўны выгін шыйкі (95 %) і плечыкаў (90 %). Міскі I тыпу маюць закругленае венца (65 %), альбо венца коса зрэзанае вонкі – 25 %.

Міскі тыпу II складаюць 66 экзэмпляраў, альбо 61,6 % ад усёй колькасці выбаркі класу А (мал. 1, 6–14; 3, 12–19; 4, 1–11). Ў гэты тып увайшлі 6 варыянтаў (1–6 групы). Гэта міскі з цыліндрычнай шыйкай 16,6 %, вельмі слабапрафіляванай шыйкай 33,4 %, слабапрафіляванай шыйкай 45,5 %, сярэднепрафіляванай шыйкай 4,5 %; з нізкаю шыйкаю (47 %), з сярэдняй па вышыні шыйкай (53 %); з моцна прафіляваным тулавам 37,8 %, сярэдне прафіляваным –

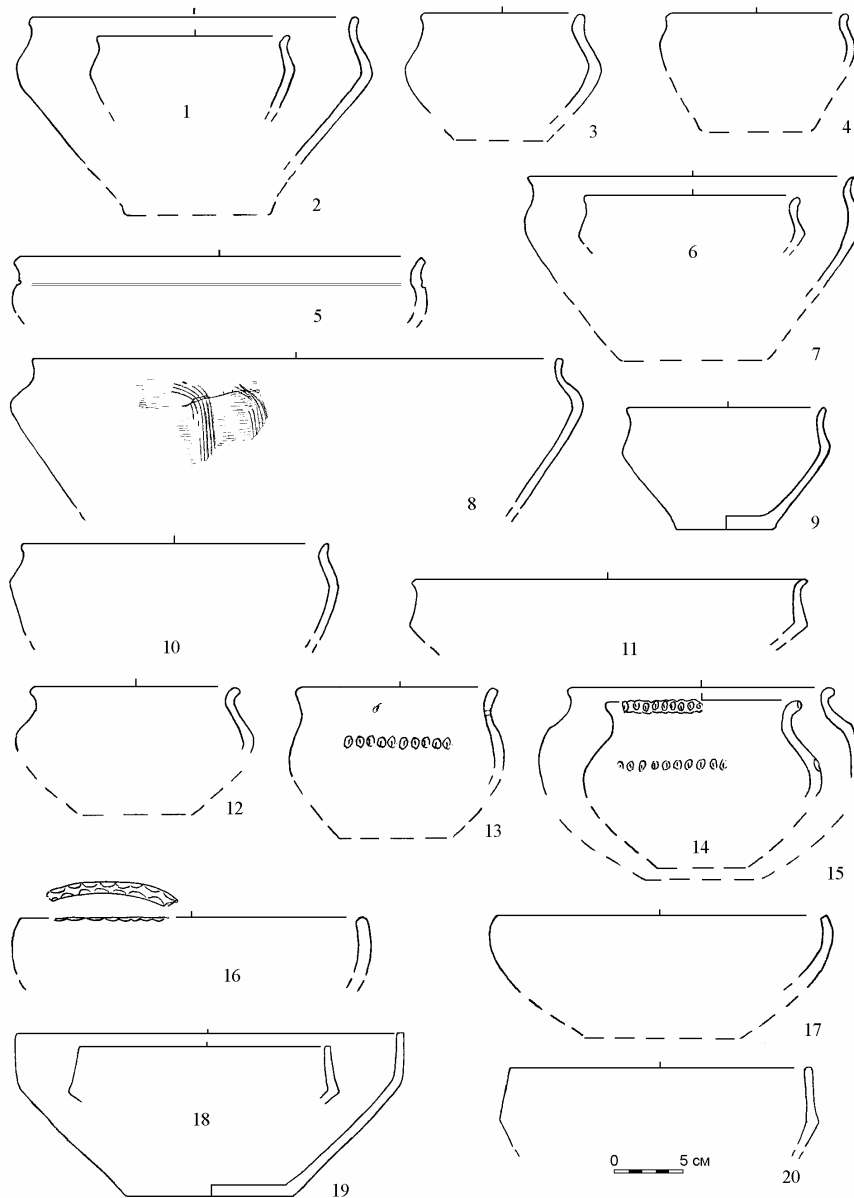

Рис. 4. Тыпы керамікі: миски тип II, вариант 3 (1–4); тип II, вариант 4 (5–7); тип II вариант 5 (8, 10); тип II, вариант 6 (9, 11), тип III (12–15); тип IV (16–17); тип V (18–20)

Fig. 4. Types of ceramic ware: bowls of type II, variant 3 (1–4); type II, variant 4 (5–7); type II variant 5 (8, 10); type II, variant 6 (9, 11), type III (12–15); type IV (16–17); type V (18–20)

36,4 %, слабапрафіляваным – 18,2 %, вельмі слаба прафіляваным – 6,1 %, вельмі моцна прафіляваным тулавам 1,5 %; найбольшая колькасць місак з сярэдняй вышыняй плечыкаў 59 %, з высокімі плечыкамі 24,3 %, з нізкімі – 13,7 %, вельмі высокімі – 3 %; усе міскі маюць плаўны выгін шыйкі; у большасці місак – 54,5 % плаўны выгін плечыкаў, з рабрыстым тулавам – 28,8 % місак, з неясна выдзеленым рабрыстымі плечыкамі 15,2 % місак, у адной міскі пераход шыйкі ў плечыкі аформлены ў выглядзе рабра. Большасць з місак мае закругленыя венцы (77,3 %), са скошаным вонкі венцам 10,7 % місак, з гарызантальна зрэзаным – 3 %, з моцна звужаным – 3 %, у адзінкавых выпадках сустракаюцца міскі са скошаным унутр венцам, ці падгранёным з унутранага і знешняга боку, альбо падгранёным з унутранага боку і гарызантальна зрэзаным, ёсць венца з вертыкальна зрэзаным краем са знешняга боку. Паказчыкі ФБ, ФГ (адзнакі якія характэрныя для выгін шыйкі і плечыкаў) у місак II тыпу варыянтаў 3-5 практычна аднолькавыя, што сведчыць, у пэўнай ступені, аб стандартызацыі посуду. Глыбокія міскі тыпу III – налічваюць 9 экзэмпляраў, або 8,5 % (мал. 2, 1–2; 4, 12–15). У пераважнай большасці маюць слабапрафіляваную шыйку (77,8 %), але ёсць сярод іх і з сярэднепрафіляванай (22,2 %). Вышыня шыйкі сярэдня (66,7 %), з высокай шыйкай – 22,2 %, нізкай – 11,1 %; з моцнапрафіляванымі плечыкамі 44,5 % посуду, слабапрафіляванымі – 33,3 %, сярэднепрафіляванымі і вельмі моцна прафіляванымі плечыкамі па 11,1 %. Усе міскі маюць высокія (77,8 %) і вельмі высокія (22,2 %) плечыкі. Гэтыя паказчыкі ставяць посуд у прамежкавае становішча паміж гаршкамі і міскамі. Асноўная колькасць вырабаў гэтага тыпу мае плаўны выгін шыйкі і плечыкаў. Па форме венцаў вылучаюцца міскі з адцягнутым венцам (66,7 %), з закругленым (33,3 %).

Тып IV – у калекцыі ёсць міскі без шыйкі, але з плечыкамі (посуд адносіцца да класу B). Іх 7 экз., або 5,8 % ад агульнай колькасці місак (мал. 2, 3–5; 4, 16–17). Тып V – прадстаўлены міскамі з высокім борцікам – шыйкай (посуд адносіцца да класу B). Іх 6 экз., або 5,1 % ад агульнай колькасці (мал. 2, 6–9; 4, 18–20).

Разглядаючы храналагічны аспект патрэбна зазначыць наступнае: адзін тып можа ўтрымліваць міскі рознага часу, паколькі зарубінецкая культура развівалася паступова, зберагаючы традыцыйны выгляд посуду, і яго прапарцыянальныя параметры. Прыкладам таму адкрытыя міскі I тыпу 1 і 2 варыянтаў (мал. 3, 1, 10, 11), якія блізкія I тыпу, 1 варыянту згодна з класіфікацыяй К.В. Каспаравай для палескіх могільнікаў зарубінецкай культуры [Каспарова, 1984, с. 115; 1992, с. 177]. Пачатак існавання – другая чвэрць II ст. да н.э., што супастаўна з канцом фазы LTC1 і пераходам да фазы LTC2 ў латэнскіх культурах. Аднак існавалі блізкія ім формы на працягу ўсіх этапаў развіцця зарубінецкай культуры. Сустракаюцца такія міскі і на паселішчах зубрыцкай групы [Козак, 1991, с. 59–60, рис.24, 5]. Раннюю прыкмету – значна адхіленую шыйку маюць міскі тыпу I, варыянт 2 (мал. 3, 7-9), існавалі яны ў канцы I фазы (бліжэй да 120–116 г. да н.э.). Аднак падобныя ж міскі зафіксаваныя ў адных пахаваннях з фібуламі тыпаў P3, B, 3T I–III [Пачкова, 1991, с. 69; мал. 1, 11]. У пшэворскай культуры аналагічныя сасуды трапляліся ў пахаваннях, якія датуюцца раннерымскім часам – B1, што па абсалютных датах умяшчаецца ў межах ад сярэдзіны I ст. да н.э. – да рубяжу I/II ст. н.э. [Dąbrowska, 1997, с. 15–16, tafel XIII, 17].

Міскі тыпу II, варыянту 4 адпавядаюць міскам тыпу II, варыянту 3, паводле класіфікацыі К.В. Каспаравай, якая адзначае, што яны сустракаюцца ў пахаваннях з раннімі гаршкамі. Тып II, варыянты 3, 5 існавалі ў другой і трэцяй фазе зарубінецкай культуры, паколькі блізкія аналогіі можна знайсці сярод місак II тыпу 1 варыянта па класіфікацыі К. В. Каспаравай [Каспарова, 1976, с. 56]. Міскі II тыпу варыянтаў 3–5 (мал. 1, 9–12) тыпалагічна блізкія посуду з пахаванняў культуры паянешты-лукашоўка, якія вызначаюцца пачаткам другой фазы для латэназаваных культур (116–100 г. да н.э.) [Каспарова, 1993, с. 91, табл. XXX, 44, 47]. Некаторыя формы місак II тыпу I варыянта з Хотамеля (мал.4, 13) знаходзяць блізкія аналогіі сярод сасудаў з палескіх могільнікаў, па класіфікацыі К. В. Каспаравай – III тып, 1 варыянт [Каспарова, 1972, мал. 15, 15], а некаторыя міскі II тыпу I варыянта (мал. 20, 12) – сярод місак IV тыпу паводле К. В. Каспаравай [Каспарова, 1972, с.79; мал. 15, 13]. Падобныя міскі з’яўляюцца ў позніх комплексах і сустракаюцца ў асноўным з фібуламі групы “воінскіх” і з

“зарубінецкімі” IV варыянта, радзей – з III варыянтам і з гладкімі драцянымі. Гэта азначае, што перыяд іх існавання прыходзіцца на канец I ст. да н. э. і на I ст. н. э. [Каспарова, 1972, с. 100]. Па назіраннях К. В. Каспаравай гэтыя міскі ў пахаваннях спалучаюцца сумесна з гаршкамі V тыпа, але сустракаюцца і з гаршкамі VI тыпа, 2-га варыянта, і VII тыпа, 3-га варыянта. Гэтыя тыпы сасудаў узніклі прыблізна на сярэднім, пераходным этапе помнікаў і існавалі да канца іх функцыянавання. Міскі II тыпа 3-га варыянта з Хотамеля супастаўняюцца з II тыпам 2-м варыянтам па класіфікацыі К. В. Каспаравай. З’явіліся і існавалі яны ў сярэднім і познім перыядах зарубінецкай культуры [Каспарова, 1976, с. 56].

Міскі IV тыпу (мал. 2, 3–5; 4, 16–17) адносяцца да класу Б. Па класіфікацыі К. В. Каспаравай – тып V. Гэтыя міскі з’яўляюцца ў позніх комплексах, час іх існавання прыпадае на канец I ст. да н.э. і на I ст. н. э. Сустракаюцца з гаршкамі III тыпа, 2 варыянта [Каспарова, 1972, с. 100]. Але, відаць, існавалі яны на ўсіх этапах зарубінецкай культуры і магчыма былі запазычаны ў паморскай культуры [Czopek, 1992, гус. 12, с. 37]. Адна з місак ўпрыгожана характэрным “шахматным” арнамантам (мал. 4, 16). Па сведчанню С. П. Пачковай міскі класу “Б” сустракаюцца з фібуламі, якія фіксуюць пачатак зарубінецкай культуры так і яе познюю фазу (даследчыкі Сярэдняга Падняпроў’я звязваюць іх са спадчынай скіфаў і называюць скіфоіднымі) [Пачкова, 1991, с. 72]. Міскі класу “В” даследчыкі адносяць да позняй групы посуду [Кухаренко, 1964, с. 28; Каспарова, 1972, с. 100; мал. 15, 16]. У Хотамельскай калекцыі яны складаюць тып V. Адна з місак (мал. 2, 7; 4, 19) была знойдзена на паселішчы ў яме, размешчанай у мацерыку на глыбіні больш за 1 м ад дзённай паверхні разам з посудам, які мае лужыцкія і паморскія рысы. Міскі ж, якія маюць рабрысты ўступ на тулаве (мал. 2, 9) з’явіліся ў фінальнай стадыі зарубінецкай культуры, ў канцы перыядаў Латэна D₂ і раннерымскага B₁ (прыблізна ў другой палове I ст. н.э.) [Пачкова, 1991, с. 73].

З 120 графічна ўзноўленых верхніх частак місак, якія прааналізаваны ў гэтай рабоце – 82 глянцаваныя (68,4 %), 38 – гладкасценныя пасудзіны (31,6 %). 13 місак арнамантавана, што адпавядае 10,8 % ад ўсёй выбаркі, у асноўным гэта гладкасценныя міскі, амаль палова з іх належыць III тыпу. Самы ўжывальны спосаб упрыгожвання гэтага посуду – пальцавыя ўціскі па тулаву, іншым разам па краю венца (мал. 4, 13–14). Сярод глянцаваных місак арнамантавана дзве. Адзін фрагмент арнамантаваны шматраднымі расчосамі па тулаву. Гэты арнамент даволі часта сустракаецца на паселішчах Прыпяцкага Палесся [Каспарова, 1987, рис.13; Беліцкая, 1996, мал. 17]. У другім выпадку абломак міскі быў упрыгожаны праглянцаваным паскам, які быў праведзены ў месцы перахода шыйкі ў тулава. Падобны арнамент часцей упрыгожваў глянцаваныя гаршкі. У заключэнне трэба адзначыць, што міскі з паселішча Хотамель 2 характэрныя для помнікаў зарубінецкай культуры Прыпяцкага Палесся. Найбольш шматлікі тып II адлюстроўвае асноўныя тэндэнцыі развіцця прапорцый формаў місак на паселішчы. Выкарыстоўваючы матэматычна-статыстычны метады удалося зрабіць вывад аб стандартызацыі формаў некаторых варыянтаў місак. Пры матэматычнай апрацоўцы памераў посуду заўважана пэўная залежнасць формы посуду і яго прапорцый, што дае падставу для адпаведнай рэканструкцыі посуду.

У місак I тыпу 1 варыянта (мал. 3, 3, 5–6) слаба вылучаныя плечыкі і непараўнальна вялікі дыяметр вусця. Падобныя міскі Ю. У. Кухарэнка вылучыў у групу 1 варыянт Б. Міскі гэтага варыянта вядомыя па знаходках на помніках усіх трох асноўных груп зарубінецкай культуры [Кухаренко, 1964, с. 27, табл.6, 4–8]. Такого выгляду міскі знойдзены на Валыні на помніках пшэворскай культуры [Козак, 1993, с. 238, табл. XIX, 16] і на тэрыторыі ўсходняй Польшы сярод матэрыялаў чэрнічынскай групы [Mazurek, 1995, с. 235, гус.6, k; с. 237, гус. 9, d]. Міскі I тыпу 2 варыянта (мал. 1, 3–5; 3, 8, 9, 11) знаходзяць аналогіі ў кераміцы могільнікаў Велемічы I, у матэрыялах пасялення Падбярэзцы на Валыні [Кухаренко, 1961, табл. 15, 12; Козак, 1984, с. 21, рис. 24, 15–16].

Некаторыя міскі II тыпу 1 варыянта (мал. 3, 14–15) можна параўнаць з міскамі, якія Ю. У. Кухарэнка вылучыў у 1 групу варыянт Г. Падобныя формы ён лічыў традыцыйнымі для зарубінецкай культуры Палесся [Кухаренко, 1964, с. 28, табл. 6]. Міскі II тыпа варыянтаў 3–5 сустракаюцца сярод керамікі пшэворскай культуры на тэрыторыі Польшы і Валыні. Іх

назваюць міскамі S-падобнага профілю. На помніках Валыні гэтая форма складае 52 % [Козак, 1991, с. 57–58, мал. 25, 10; 27, 5; 30, 2–5]. На паселішчы Хотамель 2 міскі II тыпа 3–5 варыянтаў складаюць каля 35 % ад агульнай колькасці місак.

Міскі тыпу II варыянта 6 (мал. 1, 13–14) сустракаліся на могільніку зарубінецкай культуры каля весак Вароніна і Велямічы [Кухаренко, 1961, табл. 38, 22; 45, 7]. Пахаванне 123 на могільніку Велімічы I, дзе знойдзена падобная міска, Ю. У. Кухарэнка вылучыў у кола вельбарскіх старажытнасцяў, падкрэсліваючы яе падабенства з зарубінецкай [Кухаренко, 1961, с. 18]. К. В. Каспарова аспрэчыла правільнасць вызначэння дадзенага комплексу Ю. У. Кухарэнкам, але міску назвала не тыповай для зарубінецкай культуры [Каспарова, 1989, с. 273]. Аднак няма сумненняў, што керамічныя сасуды тыпу II варыянта 6 існавалі ў зарубінцаў. На паселішчы Хотамель 2 яны складаюць каля 5 %. Яшчэ адно пацвержанне таму пахаванне № 3 з Вароніна, дзе знойдзена міска падобная дадзенаму тыпу разам з сярэднявечнай жалезнай драцяной фібулай [Кухаренко, 1961, с. 55, табл. 38].

Міскі III тыпу (мал. 2, 1–2; 4, 12–15) не ўваходзілі ў склад сталовага посуду, паколькі не мелі глянцаванай паверхні. Сустракаюцца ў матэрыялах сінхронных латэнізаваным культурам [Пачкова, 1989, с. 43]. У II фазе паянешты-лукашоўскай культуры, падчас моцнага ўплыву на яе ясторфскай культуры ўзнікаюць пахаванні, дзе ў якасці урнаў выкарыстоўвалі міскападобныя сасуды [Каспарова, 1993 с. 91, табл. XXX, 68, 78]. Спосаб упрыгожвання гэтага посуду – пальцавыя ўціскі па краю венца і тулаву (мал. 4, 13, 14) знаходзіць аналогіі ў лужыцкай, паморскай, гета-дакійскіх і германскіх культурах.

Міскі тыпу IV (мал. 2, 3–5; 4, 16–17) існавалі на помніках усіх груп зарубінецкай культуры [Кухаренко, 1964, с. 27–28, табл. 6, 9–12], на паселішчах зубрыцкай групы яны складаюць 16 % [Козак, 1991, с. 58, рис. 25, 13; 36, 10].

Міскі тыпу V (мал. 2, 6–8) таксама знойдзены на помніках усіх асноўных груп зарубінецкай культуры. Рабрыстыя міскі з прамой шыйкай, адасобленай ад плечукоў кругавым уступам (мал. 2, 9), сустракаюцца, у асноўным, на прыдняпроўскіх помніках зарубінецкай культуры і ў постзарубінецкіх матэрыялах [Кухаренко, 1964, с. 28, табл. 6, 36, 40].

У выніку праведзенай работы выдзелена 5 асноўных тыпаў місак. Выкарыстоўваючы матэматычна-статыстычны метададалося зрабіць вывад аб стандартызацыі формаў некаторых варыянтаў місак. Пры матэматычнай апрацоўцы памераў посуду заўважана пэўная залежнасць формы посуду і яго прапорцый, што дае падставу для адпаведнай рэканструкцыі посуду. Найбольш шматлікі тып II адлюстроўвае асноўныя тэндэнцыі развіцця прапорцый формаў місак на паселішчы. Варыянты гэтага тыпа блізкія па сваіх паказчыках, што гаворыць аб іх адначасовым існаванні. Найлепш на паселішчы прадстаўлена II і III храналагічныя фазы, якія прыкладна супадаюць з фазай LTD_1 і LTD_2 ў латэнізаваных культурах. Археалагічныя матэрыялы сведчаць аб пранікненні культурных ўплываў заходняга і паўднёва-заходняга рэгіёнаў Еўропы дзе пражывалі роднасныя ў генетычных адносінах плямены пшэворскай і паянешці-лукашоўскай культур. На працягу I ст. н.э. у Прыпяцкім Палессі адбываюцца змены, якія абумовілі значны адток зарубінецкага насельніцтва ў заходнім і паўднёва-заходнім напрамку, змяшэнне яго з пшэворскім насельніцтвам і фарміраванне новай культурнай з’явы – зубрыцкай групы на Валыні і Паднястроў’і.

ЛІТАРАТУРА

Бяліцкая Г. М.

1996 Паселішча зарубінецкай культуры ў нізоў’ях р. Гарынь // ГАЗ. – № 9.

2001 Тыпалогія гаршкоў з зарубінецкага паселішча Хотамель II // ГАЗ. – № 17.

Генінг В. Ф.

1973 Программа статистической обработки керамики из археологических раскопок // СА. – № 1.

Каспарова К. В.

1969 Могильник и поселение у дер. Отвержичи // МИА. – № 160.

1972 Зарубинецкий могильник Велемичи II // АСГЭ. – Вып. 14.

- 1976 Новые материалы могильника Отвержици и некоторые вопросы относительной хронологии зарубинецкой культуры Полесья // АСГЭ. – Вып. 17.
- 1984 Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи Латена // АСГЭ. – Вып. 25.
- 1987 Зарубинецкое поселение Ремель в Белорусском Полесье // АСГЭ. – Вып. 28.
- 1989 Соотношение вельбарской и зарубинецкой культур в Припятском Полесье // *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim.* – Lublin. – Т. II.
- 1993 Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. – первой половине I тысячелетия н.э. // *Археология СССР.* – М.
- Козак Д. Н.*
- 1984 Пшеворська культура у Верхньому Подністрові і Західному Побужжі. – К.
- 1991 Етнокультурна історія Волині (I ст. до н.е. – IV ст. н.е.). – К.
- Кухаренко Ю. В.*
- 1960 К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры // СА. – № 1.
- 1961 Памятники железного века на территории Полесья // САИ. – Вып. Д1-29. – М.
- 1964 Зарубинецкая культура // САИ. – Вып. Д 1–19. – М.
- Пачкова С. П.*
- 1989 К методике классификации зарубинецкой керамики // *Древние славяне и Киевская Русь.* – К.
- 1991 Методика хронологізації кераміки зарубинецкої культури // *Археологія.* – К. № 1.
- Andrzejowski.*
- 1998 Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland // *MAB.* – Tomus V.
- Czopek.*
- 1992 Południowo – wschodnia strefa kultury pomorskiej. – Rzeszów.
- Dąbrowska.*
- 1997 Kamienczyk. Ein Graberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowitn // *MAB.* – Tomus III.
- Grygiel.*
- 1995 Sztuacja kulturowa w późnym okresie halsztackim i wczesnym latenskim w rejonie Brześcia Kujawskiego // *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?* – Warszawa.
- Jadczykowa.*
- 1995 Latenska faza kultury pomorskiej w Polsce środkowej // *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?* – Warszawa.
- Mazurek.*
- 1995 Materiały grypy czerniczynskiej w województwie Chełmskim // *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?* – Warszawa.

Anna BELITSKAJA

TYOLOGY OF BOWLS FROM SETTLEMENT OF ZARUBYNTSI CULTURE KHOTOMEL' 2

The paper examines typology of bowls from settlement Khotomel' 2 (Brest region), which belongs to Zarubyntsi culture. Shortened program of statistical elaboration of ceramic ware was used for analyses. Five main types of bowls were distinguished. Type II (the most numerous) shows general tendencies of development of proportions of forms of bowls in the settlement. Variants of this type are close to each other. It can prove close chronological diapason of existence of these variants. Chronological phases II and III, that corresponded to phases LTD1 and LTD2 in Latinized cultures are most represented. Archaeological materials witness about infiltration of cultural influences from western and south-western regions of Europe, where tribes of Psheworsk and Poianeshty-Lukashevka cultures were located. During I century A. D. in Prypiat' part of Polissia some changes began. They caused migration of population of Zarubyntsi culture in the western and south-eastern directions; it's mixing with Psheworsk tribes and formation of new cultural phenomena – Zubryts'k group in Volhynian area and Dnister region.